

idealkent©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 • **Kitap Eleştirisi / Book Review**

Sayı *Issue* 38, Cilt *Volume* 13, Yıl *Year* 2022-4, 2976-2980, DOI:10.31198/idealkent.1110536

Kentsel Heterotopya* Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru

*

Sabire Aksu¹

ORCID: 0000-0003-4046-5323

Yazar: Stavros Stavrides, Çeviren: Ali Karatay

Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru. Sel Yayıncılık, İstanbul, 2021. ISBN: 978-975-570-815-7

Stavros Stavrides Kentsel Heterotopya kitabını daha önce Yunanca hazırlamış olduğu sunum ve kitap bölümlerinin geliştirilmiş bir derlemesi olarak okuyucuya sunuyor. Türkçeye SEL yayınlarının KentSel dizisi içinde Ali Karatay tarafından çevrilen kitap, kent ve mekân siyaseti yazını için önemli bir kaynak oluşturuyor. Kitabın içeriğine geçmeden önce “heterotopya” kavramı üzerinde biraz durmak istiyorum. Heterotopya sözcüğünün kökleri incelendiğinde başka ya da farklı “hetero” ve yer “topos” sözcüklerinin birleşimden oluştuğu görülüyor. Anlamına bakıldığında, karşımıza ilk olarak tıpla ilgili tanımlar çıkıyor. Bu tanıma göre, heterotopya gelişmesi gereken yerin dışında gelişim gösteren doku ya da organı niteliyor (Nakıboğlu, 2015). Bununla beraber Michel Foucault’nun sözcüğü “ötekiliğin mekânı” olarak tanımlamasıyla tıp alanındaki kullanımından ayrılıyor. Sözcük, her ne kadar ilk duyulduğunda bize ütopya kavramını çağırırsa da ütopyik mekânların tersine Stavrides’in heterotopya mekânlarının gerçeği yansıttığını söyleyebiliriz.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyoloji Programı.

E-posta: sabireaksu3706@gmail.com

Stavrıdes Kentsel Heterotopya’da Lefebvre, Agamben, Benjamin ve Foucault gibi birçok düşünürün görüşlerini ele alarak okuyucuya yeni bir tartışma sunuyor. Üç ana bölüme ayırdığı kitabında mekânı toplumsal pratiklerin biçimlendirici bir ögesi olarak görmek gerektiğinden söz ediyor. Stavrides’e göre “*insanlar, mekânı yalnızca deneyimlemez, aynı zamanda, onun aracılığıyla düşünür ve düşler*” (Stavrıdes, 2021, s. 11). Mekân yalnızca olayların yaşandığı bir kap değil, toplumsal yaşamla karşılıklı etkileşimi bulunan bir alandır. Bu etkileşim, kitlelerin belirli sınırlamalar ve denetimlere uğramasına neden olmaktadır. Modern kent yaşamının oluşturduğu özel insan bu sınırlamalar içinde tekdüze bir biçimde yaşamaktadır. Stavrides kitapta, toplumların kentle birlikte oluşturulmuş olan bu düzen içerisinde özgürleştirilmiş yeni mekânlar oluşturup oluşturamayacağını düşündürür. Bunu yaparken, “*kent mekânının hâkim değerlerinden farklı ya da zıt pratikleri ve değerleri ifade edebileceği veya destekleyebileceği biçimler var mıdır? Mekân yeniden üretim güçleri tarafından değil de direniş ya da kültürel farklılaşma güçleri tarafından da oluşturulur mu?*” (Stavrıdes, 2021, s. 27) sorularına yanıt arar.

Stavrıdes’e göre mekân bugünkü toplumsal yaşamı etkilemekle sınırlı kalmayarak, aynı zamanda geleceğin olası toplumsal yaşamını da biçimlendiren nitelikleri de içinde barındırır. Kentte insanların kendilerini beklenmedik durumlardan korumak amacıyla oluşturdukları sınırların birbirinden ayrı ötekilik adacıkları oluşturduğundan söz eder. Bu ötekilik adacıkları arasındaki etkileşim bu adacıklar arasında oluşan karşılaşma alanları aracılığıyla gerçekleşir. Stavrides bu karşılaşma alanlarının ötekilerin adacıklarına gidilip, farklılıklarla karşılaşmayı sağlayan eşikler sayesinde olacağını belirtir. Stavrides bu durumu “*toplumsal mücadeleler ve hareketler, eşiklerin biçimlendirici potansiyelliklerine maruz kalır. Ne zamanki insanlar eylemlerinin kolektif alışkanlıklarından farklı bir hale gelmekte olduğunun topluca farkına varır, işte o zaman karşılaştırma özgürleştirici bir hal alır*” şeklinde açıklar (Stavrıdes, 2021, s. 12).

Stavrıdes kitabın ilk bölümünde Lefebvre’in ritimsellik kavramını kullanarak, toplumsal yaşamda gerçekleştirilen pratiklerin zaman-mekân ilişkisi bağlamında kamusal alanı nasıl oluşturduğu üzerinde durur. Lefebvre’in doğrusal ve döngüsel ritimselliğinden söz ederken, modern toplumlarda bu ritimselliğin yerine, yenilik ve özgünlük anlayışlarının öncelendiğini aktarır. Bununla birlikte, Stavrides’e göre modern kent, insanlara çalışma ve yaşam rutinleri dayatmayı sürdürür. Kapitalist düzen de bant üretimlerle yapılan birbirinin aynı ürünleri insanlara ‘özel’ oldukları düşündürülerek, satın almaları sağlar. Bu durum metropolün bir özgürlük faztazmagoryası oluşturduğunun bir göstergesi olarak ortaya koyulur.

Modernizmin, düzenin yerine kaosu getiren yapısı metropollerin de bölünmesine neden olur. Böylece metropol birbirinden farklı grupların oluşturduğu adacıkların bulunduğu karmaşık bir yapıya dönüşür. Bu adacıklar birbirlerinden görünmez ya da gerçek duvarlarla ayrılırlar. Stavrides gerçek duvarlarla ayrılmış adacıklara büyük alışveriş merkezleri ve çitlerle çevrili güvenli yerleşim yerlerini örnek olarak verir. Gettolar ve soylulaştırılmış dinlenme ve eğlence (rekreasyon) alanlarıysa, yine görünmez duvarlarla farklılık adacıkları oluştururlar. Aynı zamanda, bu alanlarda toplumsal kimlik yeniden oluşturulur. İçinde bulunanlarla sınırlandırılmış ve kentin diğer bölgelerinden ayrılmış olan bu adacıklar güvenli mahalleleri ya da karşıtı durumda favelaları ortaya çıkarır. Metropol adacıkları (kamu yapıları, lokantalar, vb.) denetim noktalarıyla biçimlendirilir. Stavrides'e göre bu mekânlarda insanlar sürekli olarak denetlenirler ve kendilerinden beklenen bir dizi sorumluluğu yerine getirirler. Bu denetim kentin çeşitli yerlerine yerleştirilmiş denetim noktalarıyla (ücretli geçiş gişeleri, market kasiyerleri, vb.) sağlanır. Stavrides bu yerlerin, toplumu yabancı ve öngörülemez düşmanlardan koruma amacıyla ortaya çıktığını söyler. Ancak önemli nokta bu denetim noktalarının kentte kalıcılaşarak, yönetimin insanlar üzerinde baskı oluşturma aracına dönüşmesi durumudur.

Stavrides bu durumu Agamben'in kuraldışı (istisnai) durum anlayışı üzerinden ele alır ve kuraldışı durumun kural olması saptamasında bulunur. Bu denetim noktalarının oluşturduğu kuraldışı durumun yarattığı kırmızı bölgelerden söz eder. Küreselleşme karşıtı hareketlerin bu alanlara karşı duruş sergileyerek, etkili olduklarını belirtir.

Kitabın ikinci bölümünde Stavrides Benjamin'in flanör kavramından söz eder. Buna göre flanör kentin karmaşası içinde diğer yaşayanlardan farklı biri olarak konumlandırılır, çünkü kamusal alanda yaşar ve bir yandan da kent yaşamını gözlemler. Gündelik yaşamın akışı içinde kendine özgü olanı bulduğu gibi küçük anlarda, olaylarda değer bulur. Kent insanındaki tepkisizlik ve kurallara sıkı sıkıya bağlılık flanör için geçerli değildir. Flanör bir teatralite içinde hareket ederken, aynı zamanda toplumla empati kurar. Kalabalık içinde farklı tiplere bürünerek hareket eder. Stavrides bu anlamda flanörün kamusal alanın faztazmagoryasını sürdüren bir karakter olabileceğini ileri sürer. Flanöre göre gözlemediği her şey estetik bir anlam taşır. Bununla beraber flanör kent ve kalabalık arasında bir uzaklık da gözetir ve bu yakınlık-uzaklık durumu flanörün sınırda (eşik) bir konumda bulunmasını sağlar. Stavrides bu bölümde Benjamin'in Pasajlar'ını da kısaca ele alır. Buna göre flanörün evi olarak nitelendirilen pasajlar kamusal alan ve sokak arasında bir

eşik oluşturur. Kitap boyunca birçok düşünürün görüşlerine yer veren Stavrides aynı zamanda sık sık metaforlardan yararlanır. Böylece düşüncelerini metaforik bir yaklaşımla somutlaştırır. İkinci bölümde değinilen deniz yolucağı metaforu da bunlardan birisidir. Antik Yunanlılara göre denizcilerin beklenmedik olayları çözecek pratik zekâları vardır. Stavrides'e göre, denizde ilerlerken gidiş ve varış noktaları arasındaki geçitlerden geçen denizciler ötekiliklerle karşılaşır, ilişki kurarak "*toplumsal bir arada yaşamanın bilgeliğinin*" (Stavrides, 2021, s. 107) bir örneğini oluştururlar. Stavrides bütün bu göndermeleri aracılığıyla ötekiyle (eşiklere karşılık gelen) karşılaşma alanlarının oluşturulması üzerinde durur. Geçitler aracılığıyla karşılaşan ötekilikler arasında kurulan ilişkinin ilk anda nasıl olduğunu ve nasıl olması gerektiğini tartışır. Stavrides, 'Farklı Olana Doğru Dört Adım' başlığı altında ötekiliklerle kurulacak ilişkinin adımlarını aktarır. Bu bir karşılaşmadan ibaret bir etkileşim değildir, karşısındakine yapılan ziyaretlerle insanın kendisini ve karşısındakini dönüştüreceği bir etkileşimdir.

Stavrides üçüncü bölüme Michel Foucault'dan ve onun heterotopya anlayışından söz ederek başlar. Buna göre Foucault'nun çalışmalarında önemli bir yer edinen erk (iktidar) kavramı, erkin nasıl uygulandığı ve düzen kavramlarına değinir. Foucault'ya göre disiplin toplumunda erk, insanların uyum sağlaması ve itaat etmesini isteyerek, insanların sınırlarını belirler ve onları denetler. Bunun sonucunda disiplin altına aldığı toplumun hareket alanını belirler. Stavrides, burada Foucault'nun panoptikon kavramına değinir ve gücün denetiminin sağlanmasında önemli öğelerden birinin mekânın düzeni olduğunu belirtir. Toplumdaki hastane, okul ve akıl hastaneleri kendi düzen ve mimarisi ile iktidar ilişkilerinin birer ön koşulu ve sonucunu oluşturur. Foucault'ya göre heterotopyalar genelleştirilmiş disiplin düzeninin dışında kalan, ötekinin alanları olarak tanımlanır. Burada heterotopyalar dış dünyayla ilişkileriyle değil, kendi içlerinde barındırdıkları farklı kimlikler ve örgütlenme biçimleri üzerinden değerlendirilir. Bu anlamıyla heterotopyaları yönetimin oluşturduğu düzene karşı mekânlar olarak düşünebiliriz. Dikkat edilmesi gereken nokta heterotopyaların ötekilik alanları değil, ötekiliğe açılan geçitler olarak görülmesidir. Bu alanların geçit olarak ele alınması mekânın yalnız nitelikleriyle değil, ötekilerle ilişkisi üzerinden de algılanmasını sağlar. Stavrides'e göre mekân ötekiyle kurulan bu ilişkiyle özdeşleşir. Bu nedenle heterotopyalar, önceki düzenden ayrılışı ve bir yerden başka bir yere geçişi simgeler.

Stavrides bölümün sonunda bu kavramsal ve soyut anlatımlara somut örnekler olarak Zapatistaları ve Yunanistan'da gerçekleşen Aralık Gençlik

Ayaklanması'nı inceler. Stavrides bu bölümde, kitabın başlangıcında okuyucuya sorduğu özgürleştirici mekânsallıkların oluşma olasılığı sorusunun yanıtını verir. Zapistalılar ve Aralık Gençlik Ayaklanması örneklerini "mümkün bir eşikler kenti fragmanları" (Stavrides, 2021, s. 189) olarak değerlendirir. Kitap boyunca birçok farklı heterotopya tanımına değinen Stavrides, farklı boyutlarıyla özgürleşmiş mekânsallıkların çözümlemesini yaparak okuyucuya dolu bir içerik sunar. Aynı zamanda, kendi içinde yaşadığı toplumda eşik mekânların oluştuğu olayların (Aralık ayaklanması vb.) yaşanmasının ve Yunanistan'da birçok göçmenin içinde bulunduğu heterojen bir toplumsal yaşamının olmasının Stavrides'in görüşlerinin biçimlenmesinde etkili olduğu düşünülebilir.

Ona göre eşik bilinci, insanların düzen içerisinde onlara dayatılmış olan alışkanlıklarını ve yaşamlarının amaçlarını sorgulamalarına neden olabilir. Ötekiyle karşılıklı ilişkilerin adalet, eşitlik ve empatiyle yürütüldüğü, özgürleştirici bir gelecek kurma düşüncesini destekler. Tüm bu varsayımlarıyla Stavrides'in heterotopya kavramına yeni bir boyut kazandırdığı söylenebilir. Ona göre, daha iyi bir toplumsal yaşam için heterotopyalar birer geçiş alanı oluşturabilir. Bu kapsamda kitap, okuyucusunu kenti ve beraberinde oluşan kentsel pratikleri sorgulamaya ve kenti yeniden anlamlandırmaya yönlendirmektedir.

Kaynakça/References

- Nakıboğlu, G. (2015). Ütopyadan doğmak, ütopya doğurmak: heterotopya kavramı ve heterotopya bağlamında balık izlerinin sesi. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 5, 381- 408. doi:10.16947/fsmiad.47503
- Stavrides, S. (2021). *Kentsel heterotopya: özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru* (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. ISBN: 978-975-570-815-